

היבטים נוספים בענין נקיטת פעולות חריגות למניעת חילול שבת לפיקוח נפש

בשבוע שעבר עסקנו בשאלה מרתקת הנוגעת ליסודות הלכות פיקוח נפש בשבת. במאמר זה נפרט בעז"ה השלכות נוספות שלה באופן שיעמיק את ההבנה ביסוד הלכה זו. כמו כן נשתדל לייצג את דעת המחמירים בהלכה זו.

פיקוח נפש דוחה את השבת, אך להלכה אנו מחמירים כדעה הסוברת כי פיקוח נפש רק "דוחה" את השבת והשבת לא "הותרה" במצב פיקוח נפש. הבאנו לכך מספר דוגמאות יסודיות.

ההקשר בו עסקנו הוא ההלכה שבמידה שיש אפשרות לעשות את הפעולה הנדרשת לפיקוח נפשו של החולה מבלי לחלל את השבת, אסור לחללה עבורו. הבאנו את פסק ההלכה של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שלפיו הלכה זו לא נאמרה אלא במצב שבו הדבר איננו כרוך בטורח רב או בהוצאת ממון חריגה. על פי הנחה זו פסק הגרש"ז, שאם יש למטפל בחולה שתי אפשרויות לתת לו מים חמים הנצרכים לו, האחת להדליק את הקומקום בבית ולהרתיח לו מים, והשניה ללכת להעיר את השכן משנתו ולבקש ממנו מים חמים ממיחם השבת – פעולה שאינה כרוכה בחילול שבת, אין חובה לחפש טצדקי כזה ולגרום סבל לשכן. כך גם אם על ידי שהשכן יעניק את המים החמים יימנע ממנו עונג שבת על ידי שלא יהיו לו מים חמים עבור עצמו. כיוצא בזה, לא רק שהמטפל בחולה אינו חייב לחפש "טצדקי" שכזה, אלא גם השכן עצמו רשאי לסרב להעניק את המים החמים אף במקרה שהתבקש.

ביסוד הדברים עומד היסוד, שבכל מקרה מדובר במעשה היתר, שהרי מותר לחמם מים עבור החולה בשבת. אלא שצריך להבהיר יותר מה החילוק בין מקרה זה לבין המקרה שבו יש למטפל בחולה בביתו מים חמים מוכנים, שבודאי אסור לו לחמם מים עבור החולה.

מעיון בדברי הגרש"ז, גם בספרו מנחת שלמה (חלק א סימן ז) עולה, שיסוד הדברים הוא כזה:

השאלה הראשונה היא האם אכן נדרש לחלל את השבת עבור הפיקוח נפש או לא. במקרה שבו יש למטפל שתי אפשרויות לפניו, למעשה אין צורך לחלל את השבת, ולכן הדבר אסור בהחלט. אמנם, כל זאת רק כאשר האפשרות שאיננה כוללת חילול שבת "עומדת על הפרק". אם היא אינה אפשרות זמינה, טבעית ומתבקשת, אלא חריגה ומשונה, הרי שבמידה שהיא כרוכה ב'עלות' של טרחא מרובה או הוצאת ממון חריגה, היא אינה נחשבת כ'אפשרות' ממשית, ולכן הקביעה שאכן

יש צורך בחילול שבת עבור הפיקוח נפש נשאר בתוקפה – שהרי האפשרות היחידה שאנחנו מתחשבים בה היא האפשרות הכרוכה בחילול השבת.

קביעה זו משליכה גם על היבט נוסף: הלכה ברורה היא, שעבור פיקוח נפש על האדם גם להפסיד ממון או לטרוח, כמבורא בגמרא בסנהדרין (עג, א). כפי שכתבו רבים מן הפוסקים, ורבינו הגר"א וייס שליט"א הכריע שכך היא הנטייה הברורה (עין מנחת אשר בראשית סימן נ"ח), חובה זו מגיעה עד כדי חובה להפסיד כל ממון עבור פיקוח נפש (במידה שמדובר בגורם המציל הטבעי, ואין אחריות לכלל הציבור להשתתף בעלות ההצלה). כמו כן, כל אדם מחויב בהצלת נפשות, על כל פנים כשההצלה מגיעה לפתחו. על רקע זה תמהו רבים על פסק זה של הגרש"ז, מדוע יוכל השכן שההצלה באה לפתחו ומבקשים ממנו את המים החמים לסרב, הלא גם הוא מחויב בהצלת הנפש, ובידו לתת את המים בצורה שלא יהיה בה חילול שבת.

על פי ההסבר שכתבנו לעיל הדברים מובנים (אם כי מידי מחלוקת עדיין לא יצאו): מאחר שהאפשרות הטבעית והסבירה, היא חימום המים במקום עבור החולה, ולא חיפוש טצדקי הכרוך בטרחה וצער לאחרים, היא נחשבת למלאכת היתר ולא למלאכת איסור. לכן למרות שהשבת רק דחיה ולא הותרה ויש כעיקרון להשקיע בכדי שלא לנקוט בדרך שבה יש חילול שבת, שונה הדבר כאן, מאחר שרק כאשר יש שתי אפשרויות זמינות אכן אסור לנקוט בדרך הכרוכה בחילול שבת, אבל כאשר הדרך השניה אינה זמינה וכרוכה בצער והפסד מהותי, אין חובה ללכת בה בכדי למנוע את הדרך שבמהותה במצב עניינים זה היא מותרת ולא אסורה.

על פי דברי הגרש"ז נכתבו מספר פסקי הלכה ע"י רבנים שהלכו בדרכו, למשל:

1. חולה שנמצא בבית החולים וזקוק לניתוח שיש בו משום פיקוח נפש (או יולדת שזקוקה לרופא ללידתה). קיימים שני רופאים על הפרק. האחד נמצא בבית החולים והשני נמצא בביתו, והגעתו כרוכה בחילול שבת. שני הרופאים שווים במומחיותם. דא עקא, שהרופא הנמצא בבית החולים דורש, למשל, 20,000 דולרים עבור הניתוח. לעומת זאת, הרופא שיכול להגיע מחוץ לבית החולים, יסתפק במחצית מסכום זה. האם מותר לקרוא לרופא השני באופן שכרוך בחילול שבת (אם בהזמנתו ואם בדרכו לבית החולים)?
2. רופא שומר תורה ומצוות צריך להגיע בשבת לבית החולים בו הוא עובד במחלקת טיפול נמרץ – ללא ספק הוא הולך לעסוק בחולים שמצבם מוגדר כפיקוח נפש. הוא מתגורר במרחק עשרה קילומטרים מבית החולים. יש לו שתי אפשרויות: האפשרות האחת היא לנסוע ברכבו במשך מספר דקות. האפשרות השניה היא ללכת ברגל מספר שעות כחום היום. האם מותר לו לחלל את השבת ולנסוע לבית החולים, או שהוא צריך להתאמץ כל כך על מנת להימנע מלחלל את השבת (מדובר שאין זה בהול שיגיע, כגון שיודע שמשמרתו

מתחילה בשעה 3 אחה"צ, והוא יכול לצאת ב-12 בצהריים ולהגיע בזמן. כמובן, שאם הדבר בהול להגיע לבית החולים – הזריז לצאת ברכבו הרי זה משובח).

בדיונים אלו אנו מגלים למעשה את המתח בין שתי גישות אפשריות. לפי גישה מחמירה, אנו נשפוט את המקרה כך:

היולדת למעשה אינה נמצאת במצב של פיקוח נפש, שהרי יש רופא בבית החולים שיכול לטפל בה. לכן השיקול שהיא שוקלת איננו שיקול של פיקוח נפש אלא שיקול של הפסד ממון. כמובן שאסור לחלל את השבת בכדי להימנע מהפסד ממון. לכן, אסור לה לקרוא לרופא השני.

לפי הגישה האחרת, בדרכו של הגרש"ז, הנחה זו אינה נכונה, משום שבכל מקרה מדובר על מצב של פיקוח נפש. לכן מעיקר הדין בכל מקרה שבת דחווה אצל פיקוח נפש בהקשר זה, והשאלה היחידה הנכונה היא עד כמה האדם מחוייב להתאמץ בכדי לוודא שהשבת לא תידחה מפני פיקוח נפש. באופן זה הכלל אליבא דהגרש"ז הוא, שבמידה שמדובר בצער או בטורח גדול האפשרות הזאת אינה נחשבת כעומדת על הפרק כלל, וכביכול היא איננה קיימת, ולכן אין איסור לנקוט בדרך זו, ולהזמין את הרופא הזול יותר למרות שהגעתו כרוכה בחילול השבת.

כיוצא בזה בנידון השני: הרופא צריך להגיע לבית החולים בכדי לעסוק בפיקוח נפש. לכן השבת נדחית בפני זה. כמה עליו לטרוח בכדי להימנע מכך? ההנחה לגישת הגרש"ז היא שהאפשרות של הגעה לבית החולים בהליכה של מספר שעות איננה נחשבת לאפשרות מעשית, ולכן אכן נדחית השבת בפני פיקוח הנפש ביחס לאפשרות המציאותית יותר של הגעה ברכב.

נדמה, שיייתכן שהקריטריון המעשי לבחינת שאלה זו הוא עד כמה היה הדבר מופרך בימות החול. אין ספק שרופא לא היה מעלה על דעתו כלל לעולם ללכת מספר שעות ברגל, אבל הליכה של חצי שעה בהחלט באה בחשבון במקרים מסוימים (למשל, אם התקלקל רכבו, סביר שאחת האפשרויות שהוא ייקח בחשבון תהיה ללכת ברגל; אבל כשמדובר בהליכה של כמה שעות, הוא לעולם היה לוקח מונית), וכל שכן עלייה במעלית במקום טיפוס במדרגות. כמו כן לגבי המקרה הראשון ביולדת: אם הפרש העלות בין הרופאים אינו חריג באופן שבימות החול היא לא הייתה מעלה על דעתה להסתפק ברופא הזמין אלא ברור שהייתה מזעיקה את הרופא השני, אכן הדבר יהיה מותר לשיטת הגרש"ז; אבל אם ההפרש ביניהם הוא זניח, האפשרות של לקיחת הרופא הזמין בבית החולים היא בהחלט עומדת על הפרק ולכן חובתה לנקוט באפשרות זאת ואסור לה להזעיק את הרופא שבואו כרוך בחילול השבת.

הגרי"מ רובין, מחבר הספר "ארחות שבת", הביא לכך מספר דוגמאות בהלכה.

ראשית, הוא מביא את מה שמצינו ברמב"ם (הלכות ביאת המקדש פרק ד הלכה יד):

"היו מקצת בית אב טמאים ומקצתם טהורים אף על פי שרובן טמאי מת לא יקריבו אלא הטהורים, היה כל בית האב טמאי מת יביאו בית אב אחר, היתה כל המשמרה טמאי מת מחזירין על משמרה אחרת, **אם היו רוב הכהנים הנכנסין שם בירושלים בזמן הקבוע טמאין יעשו בטומאה**".

כלומר, למרות שטומאה רק דחוייה בציבור ולא הותרה לגמרי, מכל מקום גבול הטרחה שמוטלת לחפש כהנים טהורים בכדי לא להקריב בטומאה הוא רק חיפוש בתוך ירושלים אם יש כהנים טהורים, ואין צורך לעשות מאמץ חריג בכדי להשיג כהנים טהורים, כגון לחפש מחוץ לירושלים. והוא הדין לכאורה לענין שבת שלמרות שלהלכה רק דחוייה אצל פיקוח נפש, מכל מקום אין הדבר מחייב מאמץ חריג בכדי למנוע את חילול השבת עבור פיקוח הנפש.

ראיה נוספת הוא מביא מהלכות פסח. בשו"ע (אורח חיים סימן תסו) נפסק בנוגע לאיסור "בל יראה", שאסור לאדם ללעוס חיטים ולהניח על גבי מכתו, מפני שהרוק המתערב בחיטים במהלך הלעיסה מחמיץ את החיטים. באיזו מכה מדובר? מבאר המשנה ברורה (ס"ק ב'):

"וכל זה אם מכתו אין בה סכנה אבל כשיש בה סכנה מותר אף במקום שיש לאו דבל יראה, אם רק אפשר שרפואה זו תועיל לו, **ואין בקל לעשות בדרך היתר**. ואפילו אכילה ושתייה גמורה של חמץ נמי מותר לרפואתו כיון שיש בו סכנה".

משמע מדברי המשנה ברורה, כי רק במידה שהוא יכול לעשות בקלות בדרך היתר עליו להעדיף אפשרות זו בכדי להימנע מעבירה על הלאו, אבל במידה שהדבר כרוך בטרחה מרובה, הוא יכול לסמוך על כך שמאחר ומדובר בפיקוח נפש האיסור למעשה הותר.

אמנם, כל זאת כאשר בכל מקרה מדובר על הפעולה שהיא פיקוח נפש בעצמותה, אבל כאשר הפעולה היא צדדית, ומחמתה האדם מעדיף אפשרות הכרוכה בחילול שבת, אין היתר לכך. לדוגמא, כפי שכתב במכתב מאוחר, במקרה של פצוע שזקוק לתפרים שביצועם הוא בגדר של פיקוח נפש, ויש לו שתי אפשרויות: האחת, לטפל בסמוך לביתו בתפרים שאופן שיפתור את הבעיה שמסכנת את חייו, ללא חילול שבת נוסף על עצם הפעולה, אך מבחינה אסתטית תישאר לו צלקת משמעותית, או לנסוע באופן הכרוך בחילול שבת לבית חולים מרוחק בכדי שיטופל על ידי פלסטיקאי מומחה שמלבד שיפתור את הבעיה הרפואית גם יתפור את הפצע בצורה שלא תשאיר צלקת לאחר מכן, שבזה אף שבימות החול כלל לא היה מעלה על דעתו ללכת למקום אחר והיה הולך רק לבית החולים המרוחק, מכל מקום אין היתר לעשות כן בשבת, מאחר שעצם הפעולה הקשורה לפיקוח הנפש מתבצעת בשווה ובאותה מומחיות גם בסמוך לביתו ללא חילול שבת, ולכן עליו להעדיף את האפשרות הזאת. רק כאשר אותה פעולה בעצמה ניתנת לביצוע בשתי דרכים חילופיות, ניתן לשקול את השיקול של העלות החריגה של אחת האפשרויות כשיקול שמוריד את

האפשרות הזאת מן הפרק וממילא מתיר את ביצוע ההליך באמצעות האפשרות הראשונה – למרות שהיא כרוכה בחילול שבת.